

Úryvek z disertační práce: Richarda Rortyho ústup do jazyka v kontextu vývoje „americké dispozice“, kapitola 2.4.4 *Antické pevné formy a sociální uspořádání*

V části 2.3.5 jsme se pokoušeli stopovat původní příčinu zmíněného odloučení, příčinu vzniku představy *pravého* („reálného“) světa. Dostali jsme se až k Platónově filozofii. Dewey v pasážích, které se zabývají starověkým Řeckem a které patří k tomu nejzajímavějšímu, co kdy napsal, podniká obdobný „archeologický“ sestup. Jeho přístup je ještě přínosnější, protože naznačuje velmi výraznou paralelu mezi charakterem řecké společnosti a mezi vztahem Řeků ke světu a k poznání.

Tyto sestupy do nejhlubších dějin evropského myšlení mohou čtenáři na první pohled připadat jako texty psané až příliš „od boku“. Dewey velmi často necituje doslovně, neodkazuje se k autorům. Boisvert zmiňuje vzpomínku jednoho z Deweyho žáků, který tvrdil, že měl často pocit, jako by existovali dva Deweyové. Jeden, který je na přednáškách schopen citovat doslovně dlouhé odstavce z *Kritiky čistého rozumu* a při zkouškách vyžadovat po svých studentech přesné odkazy a „skutečná slova“ starých filozofů, a druhý, který ve svých textech produkuje nedostatečně doložená tvrzení, za která své studenty „drtil“. Boisvert má za to, že se v druhém případě jednalo o přijetí efektivní polemické role, která se nepouštěla do zbytečných hádek o slovíčka a snažila se jít k podstatě věci. (srov. Boisvert 1988, 50) V případě pasáží, které se týkají řeckého myšlení, Dewey překypuje uváděním detailů, ale zřídka uvádí jména filozofů, které kritizuje, na kterých ukazuje fatální omezení řeckého pojetí světa. Přesto když tyto pasáže čteme pozorně, můžeme si sami doplňovat citované autory i jejich citáty, a přesvědčit se, že Deweyho texty mají (přes svoji výstavbovou zmatenost) svoji logiku a míří k tomu podstatnému. To je také důvod, proč v této části budu citovat více než v částech předešlých i následujících.

O vlivu řeckého politického a sociálního uspořádání a jeho myšlení na okcidentální pojetí poznání se Dewey zmiňuje v mnoha textech jak v prvních dvou obdobích (viz např. *Etika demokracie /The Ethic of Democracy/ /1888/*

(ew.1.241–250))¹, tak ve třetím (viz např. *Rekonstrukce ve filozofii* (mw.12.111–124)) i v období čtvrtém (viz např. *Zkušenost a příroda* (lw.1.76–82)). Všude zdůrazňuje dvě podstatné věci:

1. Vázanost řecké kultury na představu EIDOS — ovlivněné aristokratickým viděním světa, které nepřipouští mísení, překrývání, mutace. Ty jsou pojímány jako stálé formy, trvalé cíle všeho dění a pohybu, ke kterým díky funkci tzv. „finální příčiny“ dospějí všechny změny.
2. Uřednostňování ontologické oblasti FYSIS před oblastí TECHNÉ.

Ve třetí kapitole knihy *Rekonstrukce...nazvané „Vědecký faktor při rekonstrukci ve filozofii“* ("The Scientific Factor of Reconstruction in Philosophy") Dewey porovnává současný svět, vnitřně ovlivněný a proměněný vítězným tažením vědeckých přístupů ke zkoumání skutečnosti s pojetím světa antiky a středověku.

„... Svět moderní vědy je otevřeným světem, je to svět, jenž se nekonečně různí bez možnosti připsat mu omezení v tom, jak je vnitřně stvořen, svět natahující se za všechna zjistitelná pouta. Svět, ve kterém žili nejinteligentnější lidé starých časů, byl světem strnulým, říší, v níž změny probíhaly jen v rámci nezměnitelných hranic klidu a věčnosti a v níž vše fixované a nepohyblivé... bylo vyšší ve své kvalitě a autoritě než vše pohyblivé a měnící se...“ (mw.12.110–111)²

Starověký svět dokázal ocenit pojetí změny (např. Aristoteles se vymkl přílišnému důrazu na stálé a pevné v učení jeho učitele Platóna tím, že ocenil změny pojímané jako pohyb od možného k uskutečněnému), ale vždy se jednalo o změny, které pevně zapadaly do ontologického rozvrhu světa. Změny jím byly předem sevřeny a usměrněny. Vývoj v nejvlastnějším slova smyslu neexistoval.

„... Pouze ty změny, které vedou k nějakému určenému nebo konečnému výsledku formy jsou vzaty na vědomí a mohou být nějak pojímány — mají nějaký *logos*,

---

¹ Všechny odkazy na Deweyovo dílo je podřízeno číslování elektronické edice jeho sebraných spisů, kde zkratky „ew“, „mw“, „lw“ – znamenají Early, Middle, Late Work, číslo před tečkou odkazuje k dílu, číslo za tečkou k určité straně. Protože Deweyho budu citovat z CD-ROMu, jehož rozlišující zkratky („mw...“, „lw...“) jsou dostatečným identifikačním vodítkem, nebudu uvádět jeho jméno v odkazech.

² "...The world of modern science is an open world, a world varying indefinitely without the possibility of assignable limit in its internal make-up, a world stretching beyond any assignable bounds externally. Again, the world in which even the most intelligent men of olden times thought they lived was a fixed world, a realm where changes went on only within immutable limits of rest and permanence, and a world where the fixed and unmoving was higher in quality and authority than the moving and altering..."

nějaký důvod —, na základě kterého jsou vytvořeny. Růst rostlin a živočichů ilustruje nejvyšší druh změny, která je možná v sublunární a pozemské sféře. Změny procházejí od jedné konečné stálé formy k jiné. Z dubu povstane jenom dub, z ústřice ustřice, z člověka člověk... Rozvoj, evoluce nikdy neznamená, tak jako v moderní vědě, zrod nového druhu, ale pouze monotónní postup v předem daném cyklu změn...“

(mw.12.112–113)³

Tak Dewey vedle sebe staví dvě naprosto odlišná pojetí „reality“. Starověké, které se rozpadlo někdy během renesance — posledním potvrzením tohoto rozpadu se stalo dílo Francise Bacona — a svět pozměněný vědeckou optikou, který od renesance až doposud ovlivňuje naše vnímání toho, co je to skutečnost a poznání. Tento důraz na celkové pojetí světa není náhodný. Podle Deweyho optiky, kterou nezatratil ani ve svém čtvrtém období, je *jedinec sociální bytost a určitý typ vztahu jedince k celku se promítá na všech rovinách struktur společnosti, a tedy i v pojetí poznání*. Klasická sociální uspořádání byla vystavěna na otrokářském / feudálním principu, v němž bylo vše již od počátku předem seřazeno do vrstev nadřazených a podřazených, přičemž jedna vrstva se s druhou nesměla a v principu ani nemohla mísit.

„... Přes téměř nekonečnou početní různost jednotlivců, je zde [v klasickém myšlení]⁴ jen omezený počet druhů, tříd, typů... Příroda je rozkastována. Univerzum je konstituováno na aristokratickém, můžeme po pravdě říci feudálním, plánu. Druhy, třídy se nemohou mísit nebo překrývat — vyjma případů náhody anebo výsledku chaosu...“

(mw.12.114)⁵

Paralely mezi společenským uspořádáním a způsobem myšlení jsou pro Deweye významné patrně z toho důvodu, že mu právě ony pomohly pochopit radikální odlišnost mezi „realitou“ klasického věku a „realitou“, jež byla

---

3 "... Only changes which lead to some defined or fixed outcome of form are of any account and can have any account — any *logos* or reason — made of them. The growth of plants and animals illustrates the highest kind of change which is possible in the sublunary or mundane sphere. They go from one definite fixed form to another. Oaks generate only oaks, oysters only oysters, man only man...Development, evolution, never means, as in modern science, origin of new forms, a mutation from an old species, but only the monotonous traversing of a previously plotted cycle of change..."

4 Zde není míněno období 17-tého a 18-tého století jako ve francouzské filozofické literatuře, ale souslovím „klasický věk“ se odkazují k antice a středověku.

5 "... In spite of the almost infinite numerical diversity of individuals, there are only a limited number of species, kinds or sorts....There are castes in nature. The universe is constituted on an aristocratic, one can truly say a feudal, plan. Species, classes do not mix or overlap — except in cases of accident, and to the result of chaos..."

konstruována na základě zákonitostí vědeckého zkoumání. Na začátku svého čtvrtého období v knize *Zkušenost a příroda* především ve třetí kapitole nazvané „Příroda, cíle a příběhy“ ("Nature, Ends, and Histories") shrnuje Dewey všechny své připomínky k myšlení a společenskému uspořádání v klasickém věku. Protože toto shrnutí vyčerpávajícím způsobem ukazuje směr jeho myšlení, na okamžik odskočíme k textu, který je řazen k naturalistickému období.

Podle Deweye nebyli myslitelé klasického věku ve svém vnímání poznání i uspořádání světa ovlivněni vědeckými či ekonomickými (vztahovými) rysy zkoumaných objektů, nýbrž jejich estetickým charakterem. I umělci a řemeslníci⁶ tyto objekty vnímali jako uzavřené a konečné. Tvorba, tedy činnost v oblasti TECHNÉ (stejně jako v oblasti FYSIS) nespěla k něčemu novému, k nalezení nového příhodnějšího vztahu ke světu, ale k naplnění konečné formy, která je stálá a krásná. (srov. lw.1.75) Antické sochy musely naplňovat přesnou souměrnost zidealizovaného těla héra, boha či bohyně, jinak byly nedokonalé, zpackané, nebyly dovedeny ke konečnému cíli. Ohyzdné tělo Sokratovo či nespořádaný život Diogéna byly pro řecké vnímání něčím zavrženímhodným. KALOKAGATHIA naopak přesným vyjádřením přístupu Řeků nejen k vizuálně tvarové, ale i k inherentně, funkčně tvarové kráse. Dokonalé tělo i dokonalé myšlení je předem vyměřeno a uzavřeno do přesných hranic. Toto „estetické ovlivnění“ je čímisi, co bylo běžné i pro filozofy a lidi oddávající se kontemplaci. A to přesto, že oni, vedeni svým instinktem, vybroušeným generacemi pěstovaným opovržením ke světu TECHNÉ, se stavěli zády k umělcům a řemeslníkům. Svoji pozornost upírali pouze k objektům poznání, protože nejvyšší ctností byla práce „rozumové duše“, která jediná byla schopna nazírat ideje v jejich nehybnosti nadpozemské říše či snímat věčné tvary z poznávaných věcí, která — jinými slovy — jediná nebyla ve vztahu ke smyslovému světu. Smyslový svět by totiž přes řád finálních a působících příčin, jenž v sobě

---

6 V celé této části se odkazují k pasážím z Deweyho textů, které hojně využívají dvojího významu slova „art“ – umění i dovednost, jež se upevňuje blízkostí slov „artisan“ (řemeslník) a „artist“ (umělec). Toto dvojnásobné použití je v naprostém souladu s celkovým významem zmíněných pasáží, protože se v nich Dewey odkazuje k řeckému pojmu TECHNÉ, které pojmenovávalo ontologickou oblast, v níž lidé pozměňovali, přepracovávali a přetvářeli věci náležející do oblasti FYSIS (oblasti přirozeného, na člověku nezávislého bytí). Oblast TECHNÉ je oblastí, kde působí jak umělci, tak všichni lidé, kteří něco produkují. Proto v této části budu velmi často užívat slov „umělec“ a „řemeslník“ či „umění“ a „řemesla“ (popřípadě zmiňovat jedno jako synekdochu znamenající obě) a budu se jimi vymezovat proti „rozumové kontemplaci“ a „svobodnému řeckému člověku“, který byl od přetváření fyzického světa osvobozen, a proto podle Deweyho vnímal realitu zcela rozdílným způsobem.

obsahoval, mohl sklouznout k nějaké HYBRIS, k vybočení z pevného cyklu naplňování konečných forem (EIDOS). (srov. lw.1.75–76)

V řeckém umění hraje velkou roli nápodoba (MIMESIS). V nápodobě jako by se řeční umělci a řemeslníci dotýkaly vnitřního průběhu a osudu napodobovaných událostí, z nichž krystalizují věci. Tyto historie věcí jsou v nápodobě znehybněny a otevřeny idealizací, díky níž událost ztuhne a je lépe manipulovatelná, vyjádřitelná. Filozofové však odmítli příběhy, dovedli k dokonalosti přirozenou touhu člověka kontrolovat nahodilé, přeměnili estetické idealizace, které ve spojení se smyslovým světem v sobě ještě stále nesou nahodilost a nejistotu, na stálé a nehybné normy, jež měly a vlastně i mohly být pouze „nahlíženy“⁷. (srov. lw.1.77)

„...Řecká filozofie stejně jako řecké umění je připomínkou radosti z toho, co je ukončené... Pro diváka jsou umělecké objekty dány, je potřeba o nich pouze uvažovat; řecké přemýšlení, provozované zahálčivou třídou proto, aby ospravedlnilo zahálku, bylo přednostně přemýšlením diváka, nikoli těch, kteří se účastnili procesu produkce. Nezdálo se, že by práce, produkce vytvářely formy, pouze se během nich zacházelo s hmotou (látkou /matter/) nebo s proměnlivými věcmi, aby dosáhli příležitosti vtělit předem dané formy do látky. Pro řemeslníka je forma cizí, nepochopená a nezakoušená; je obsažena v práci s materiálem; řemeslníci žijí ve světě změny a látky a to i tehdy, když je jejich práce zakončena manifestací formy. Platón se tak trápil důsledky neznalosti forem u všech, co žijí ve světě praxe, produkce a politiky, až vypracoval plán, na základě kterého mají být jejich aktivity řízeny těmi, kdo poskytnou práci a účasti na proměnlivosti zákony forem tak, že určí způsoby chování pracujících. Aristoteles unikl z tohoto dilematu tím, že umístil přírodu nad oblast umění a řemesel a vybavil přírodu účely, které většinou dosáhnou cíle a dovršení. Tak se role lidí, kteří provozovali řemesla, stala relativně opomenutelná a nedokonalost lidského umění věcí relativně nevýznamnou...“

(lw.1.77–79)⁸

---

7 Opět se dostáváme k významu „optických metafor“, které zcela a na dlouho určily evro-americké pojetí poznání.

8 "... Greek philosophy as well as Greek art is a memorial of the joy in what is finished... To the spectator, artistic objects are given; they need only to be envisaged; Greek reflection, carried on by a leisure class in the interest of liberalizing leisure, was preeminently that of the spectator, not that of the participator in processes of production. Labor, production, did not seem to create form, it dealt with matter or changing things so as to furnish an occasion for

incarnation of antecedent forms in matter. To artisans form is alien, unperceived and unenjoyed; absorbed in laboring with material, they live in a world of change and matter, even when their labors have an end in manifestation of form. Plato was so troubled by the consequences of this ignorance of form on the part of all who live in the world of practice, industrial and political, that he elaborated a plan by which their activities might be regulated by those who, above labor and entanglement in change and practice, provide in laws forms

Dewey se v této a podobných pasážích pokouší ukázat, že politická a sociální nadvláda jedné třídy (svobodných občanů) nad třídami druhých (otroků, řemeslníků a umělců) silně ovlivnila charakter představy světa a vztahu jedince k němu. Vše bylo nenápadně a podvědomě konstruováno tak, aby se uzavřený svět svobodných lidí, povětšinou osvobozených od práce, která měla co dočinění s hmotou, s přetvářením přírody, dostal do souladu s hlavním a vše prostupujícím pohledem na člověka, svět i na poznání. Aristotelovo privilegování oblasti FYSIS (tzn. ontologické oblasti přírody, která nemá nic společného s lidským vytvářením a přetvářením) bylo zcela v logice věci. Příroda (díky prvnímu střetu prvotní látky a prvotní formy) je již předem vybavena strukturou všech možných konečných forem, je zvěstovatelem řádu finálních příčin. Oblast TECHNÉ, oblast přetváření přírody člověkem, je nepůvodní. Buď se v ní dosahuje vtělení forem, které již nějakým způsobem existovaly předem určené možnostmi přírodních věcí (řetězcem na sebe navazujících uskutečnění — na rozdíl od dřeva z vody židli nevytvoříme), anebo v ní dochází k překroucení a narušení řádu, ke vzniku hybridů.

„... Příroda je umělec, který pracuje zevnitř a nikoli zvenčí. A proto je změna nebo látka pouze možností pro dokončení objektu. Jako i ostatní umělci i příroda vlastní již předem formy, které následně vtěluje. Když umění následují fixní modely, ať už se vyrábějí boty, domy nebo dramata, a když prvek lidské vynalézavosti při projektování je odsuzován jako rozmar, formy a cíle jsou nutně vnější jednotlivému pracujícimu...“

(Iw.1.79)⁹

Poznání se tedy nemohlo vyvozovat ze vzájemných vztahů mezi zkoumanými procesy a ze sledování jejich změn při experimentech, při nakládání s nimi. Nestačí například uvést charakteristiku paralelogramu sil, díky němuž můžeme sledovat účinek síly, přičemž právě účinek bychom mohli považovat za

---

to shape the habits of those who work. Aristotle escaped the dilemma by putting nature above art, and endowing nature with skilled purpose that for the most part achieves ends or completions. Thus the role of the human artisan whether in industry or politics became relatively negligible, and the miscarriages of human art a matter of relative insignificance...

9 "...Nature is an artist that works from within instead of from without. Hence all change, or matter, is potentiality for finished objects. Like other artists, nature first possesses the forms which it afterwards embodies. When arts follow fixed models, whether in making shoes, houses, or dramas, and when the element of individual invention in design is condemned as caprice, forms and ends are necessarily external to the individual worker..."

význam pojmu „síla“. (K tomu viz pasáž z Peircovy *Ako vyjasniť naše idey* (Peirce 1998b, 83–86).) Musí se stanovit „podstata“ síly. Tedy něco, co existuje nezávisle na všech proměných a za nimi. A odtud je již jen malý krůček k představě, že proti nám stojí neměnný, jednou pro vždy již daný svět, jenž se z principu nemůže měnit, protože jeho struktury — můžeme je nazvat jakkoli: „ideje“, „tvary“ („formy“), „pojmy“, „entity mimo prostor a čas“, „funkce“ — jsou pevné, neproměnné, završené. Jediné, co s těmito strukturami můžeme udělat, je „nazřít“ je, uvidět jejich pravou podobu, a tak poznat.

Takový rámec zakořenil také ve středověkém myšlení a prostřednictvím křesťanství se přenesl do celé Evropy. Představa světa klasického věku vykazovala silné tendence k strnulosti, stálosti, hotovosti. Hotové a stálé je nutné nazřít (objevit) a kontemplotvat. Člověk ze své podstaty nemůže do stálého zasáhnout. Jakákoli změna nebo odchylka neslouží k poznání, ale je pokřivením původně dokonalého.

Přesto tento pohled dostal vážné trhliny s objevem síly experimentální vědy. Od konce scholastiky, při nejmenším od dob Rogera Bacona (Dewey raději zmiňuje až jeho pozdějšího jmenovce Francise), nebylo možné definovat nějakou věc bez toho, aby se zkoumaly její konkrétní vztahy k ostatním věcem, její působení na ostatní věci, aby se zkoumaly změny, které se s onou věcí a věcmi s ní spojenými stanou, jestliže zasáhneme do běžného průběhu událostí a vytvoříme situaci řízeného experimentu.

„... Čistě usuzování jako prostředek k dosažení pravdy je jako pavouk, který vytváří síť sám ze sebe. Síť je uspořádána a vypracována, ale jedná se pouze o past. Pasivní akumulace zkušenosti — tradiční empirická metoda — je jako mravenec, který pilně pobíhá kolem a sbírá a na kupu vrší surový materiál. Ovšem skutečná metoda, do které nás zasvětil [Francis] Bacon, je srovnatelná s operacemi včely, která stejně jako mravenec sbírá materiál z okolního světa, ale na rozdíl od tohoto pracovitého tvora pronikne a pozmění nasbíranou látku tak, že si vynutí, aby jí vydala svůj skrytý poklad...“
(mw.12.97)¹⁰

---

10 "... Pure reasoning as a means of arriving at truth is like the spider who spins a web out of himself. The web is orderly and elaborate, but it is only a trap. The passive accumulation of experiences – the traditional empirical method – is like the ant who busily runs about and collects and piles up heaps of raw materials. True method, that which Bacon would usher in, is comparable to the operations of the bee who, like the ant, collects material from the external world, but unlike that industrious creature attacks and modifies the collected stuff in order to make it yield its hidden treasure..."

Nový, baconovský přístup k poznání vyžadoval doplnění v přeznačení pojetí skutečnosti. Protože experimentátor zasahoval svým poznáním do věcí, v procesu poznání je na základě svých účelů a cílů proměňoval — jako včela pyl —, nemohl již více nakládat se světem, který stál neměnně proti člověku a čekal až jej on „nazře“ a „nazřením“ pozná. Svět je a musí být v jistém smyslu přístupný změnám. Vykazuje sice jisté stálosti, kterým se experimentátor musí přizpůsobit, ale tyto stálosti nejsou apriorně poznatelné, odhalují se jaksimimochodem v procesu experimentu tak, že svět experimentátoru nedovolí pracovat určitými způsoby. Avšak do té míry, do jaké experimentátor nenarazí na odpor skutečnosti, je svět tvarovatelný, podléhá změně a „vrtochům“ invenčního člověka.

Takové pojetí podle Deweyho dále ovlivňuje i pojetí společenského uspořádání. Tradiční konzervatismus chráněný zahálčivou třídou vzdělavců, kteří se uchýlovali k dedukcím a metafyzickým konstrukcím ve velké míře odtrženým od reálného světa práce a produkce, dostával vážné rány, protože na společenské výsluní se prodírá člověk, který je naopak schopen svým výkonem pozměňovat přírodu. Pro Francise Bacona je poznání již mocí, mocí nad přírodou a ona moc díky svým praktickým výhodám se postupně stává mocí na lidmi, kteří nejsou schopni přírodu takto ovládat. Poznáním se mění lidská společnost, protože ta je nucena ocenit lidi invenční, produkující, a proto je musí učinit svobodnými.

Takové prostředí je dobrým podhoubím pro vznik liberalistických myšlenek a posléze pro vznik demokracie. Dewey sleduje tyto návaznosti až ke vzniku národních států, kterým se podařilo nově přeorganizovat dříve feudální, lenní zřízení. (srov. mw.12.196)

V těchto řádcích můžeme cítit velmi silný optimismus a onu již zmíněnou religiózní důvěru v celek, které dnes mohou působit jako projev až příliš naivního postoje.¹¹ Události, které byly nastartovány na konci pozdní scholastiky, naplno propukly v období renesance a pro něž je Francis Bacon jen jakousi dobře viditelnou známkou, kontinuálně posunují a vytvářejí naprosto

---

11 Je to důvěra v mnohém skutečně naivní, protože ty samé události: vznik národních států, sociální integrace, koncentrace moci do rukou fakticky nepočtené průmyslově-obchodní elity, jež byla umožněna právě ovládnutím sil páry, elektřiny a dnes i atomové energie, a nakonec zeslabování moci národních států, mohou být z dnešního hlediska nahlíženy jako jisté nebezpečné milníky, které nás zavedly na scesti. Na druhou stranu Deweyho optimismus byl potřebným antidotem na kvasící a pukající společnost přelomu 19. a 20. století, byl naprosto v souladu s dobou a potřebami organizované společnosti a pokud výsledky jeho práce označíme za kroky směřující do bažiny, v níž se tlakem současných trendů jako globalizace, bezprecedentní koncentrace moci v rukou elity, zeslabování moci národních států rozpadne idea demokracie, pak se ono nasměrování na špatnou cestu událo dávno před vstupem Deweyho na scénu.

odlišné milieu. Přesto podle Deweye nadále většina z nás podléhá vlivům vykonstruovaným v antické společnosti: Svět chápeme jako neměnný, nepřístupný změnám, poznání takového světa nemůže pro většinu z nás být ničím jiným než „zřením“ jeho pravé podstaty, a když novověk přišel (paradoxně v samotném rozporu s důsledky Baconova přístupu ke světu) se svojí nejistotou, zda naše „zření“ odpovídá podstatě, oživilo tehdejší myslitelé představu pravdy jako korespondence, jako adekvace myšlenky a skutečnosti, čímž praktické zasahování do podoby světa v procesu poznání opět vyloučili. Novou příležitost k revizi obsolentních východisek myšlení poskytl až darwinismus, který nebývalým způsobem zahýbal lidskou strnulostí a byl další výzvou k *rekonstrukci* nejen filozofie.

Použitá literatura:

Aristoteles, *Fysika*, Praha: Rezek, 1996.

Aristoteles, *Metafysika*, Praha: Rezek, 2000.

Boisvert, R.D. *Dewey's Metaphysics*, New York: Fordham UP, 1988.

Boisvert, R.D. *John Dewey. Rethinking of Our Time*. New York: State University of New York Press, 1998.

Dewey, J. *The Collected Works of John Dewey*. [CD-ROM]. Charlottesville VA: IntelexCorporation, 1992.

Peirce, C. S. Ako vyjasniť naše idey. In: Višňovský E. – Mihiňa F. (eds.), *Pragmatizmus*, Bratislava: Iris, 1998, s.74-90.